

СИНЕРГЕТИЧНІ ПІДВАЛИНИ ТЕОРІЇ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ

Сергій Юрійович ЛУКАШЕВИЧ,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінології та
кримінально-виконавчого права
Національного юридичного
університету ім. Ярослава Мудрого;
orcid.org/0000-0001-8386-6237*

Тривалий час методологічним підґрунтям вітчизняної кримінології визнавалася лише діалектика як єдино можливий засіб та метод пізнання дійсності. Така модель наукового пізнання соціальної дійсності має лінійно-механістичний характер, який проявляється в тому, що кожна причина є наслідком певного впливу іншої причини, тобто кожна причина є джерелом певного наслідку, який, у свою чергу, сам виступає як причина, що має свій наслідок і т.д. У цій моделі існують певні обмеження при застосуванні, оскільки за її допомогою маємо можливість прогнозувати не дуже віддалені у часі наслідки, оперуючи відносно невеликою кількістю відокремлених соціальних факторів [3, с. 12].

Останнім часом в працях науковців, які переймаються проблемами розвитку вітчизняної кримінології, що відповідав би вимогам часу та досягненням світової науки, лунають думки про підвищення актуальності дослідження методологічних підвалів кримінології взагалі та визначення концептуальних підстав організації і проведення наукових кримінологічних досліджень зокрема (Б.М. Головкін, О.М. Джужа, В.М. Дрьомін, А.П. Закалюк, О.М. Костенко, О.М. Литвинов, В.І. Шақун, В.Ф. Оболенцев та ін.). У зв'язку із цим підвищується також значущість та нагальність розробки методологічних засад кримінології як науки про крайню форму девіантної поведінки — науки про злочинність та про заходи запобігання їй.

Одним із перших, хто замислився про можливість застосування синергетичного методу до правових явищ, був відомий вчений-правознавець А. Б. Венгеров. З приводу змін, що відбуваються в методології права, він зазначав, що ці зміни відображають загальну методологічну кризу всього суспільствознавства, в основі якого лежить криза так званої матеріалістичної діалектики (рухнула утопічна комуністична ідея, захиталася і її методологічна основа — діалектика). Інші зміни свідчать про революційні перетворення у всій сфері наукового знання, а саме ті, які пов'язані з формуванням синергетичного світосприйняття, що йде на зміну діалектико-матеріалістичним уявленням.

Розповсюдження цих методологічних новин у науковому правовому знанні — не данина моді, не переодягнення в новий, «синергетичний» одяг старих, звичних положень. Що стосується вивчення права в його цілісності, то синергетична методологія представляє собою не кон'юнктурне механічне запозичення, а означає органічну потребу вивчати право в його нових формах існування, адекватних переходу людства в загальнопланетарному масштабі до ринкових процесів, що саморегулюються в економічному житті, до формування потужної інформаційної сфери людства, до політичного поліцентризму (появі декількох потужних центрів) і спонтанним початкам у сучасному міжнародному житті [4, с. 308-311]. Загалом, він вважав, що матеріалістична діалектика, яка стверджувала примат необхідного над випадковим, під впливом нових знань і нового історичного досвіду вичерпала, в основному, свій пізнавальний і прогностичний потенціал у соціальній, в тому числі й правовій, сфері. На зміну їй має прийти синергетика як філософське вчення, що по-новому розглядає роль необхідного й випадкового в еволюційних процесах. А. Б. Венгеров вважав, що синергетика здатна пояснити більш широке коло явищ, ніж матеріалістична діалектика, і включає останню як окремий випадок [4, с. 36-45].

Слід зазначити, що можливість пояснення соціальних (у тому числі правових) явищ із природничонаукових позицій синергетики з методологічної точки зору має революційний характер, а тому є для дослідника досить привабливою і обіцяє одержання неочевидних і прогресивних результатів [2, с. 3-4].

Синергетика як метод пізнання, що одержав осмислення на філософському рівні, пропонує принципово нові підходи до пізнання дійсності. Від застосування синергетики вчені вправі очікувати істотного позитивного ефекту у вигляді нових наукових теорій в різних галузях людського знання, що мають пояснити механізм виникнення й розвитку різноманітних явищ у матеріальному світі й світі ідей. Саме синергетика здатна запропонувати нові відповіді на «споконвічні» питання філософії про взаємозв'язок матеріального та ідеального, про причини виникнення і форми існування матерії, про єдність природи мікро-, макро- і мегасвіту, про механізми виникнення життя й розуму, про межі пізнання, про напрямки розвитку соціуму та ін. Такий підхід дає

незвичайні результати, головним з яких, очевидно, є відкриття універсальних закономірностей, які однаково властиві всі системним утворенням незалежно від рівня складності елементів, що їх складають. В рамках кримінології заслуговують застосування оригінальні уявлення синергетики про багатоваріантність і непередбачуваність, види випадковості, глибокий взаємозв'язок хаосу і порядку, процеси і механізми самоорганізації в природі і суспільстві, специфіку відкритих (нелінійних) систем тощо [2, с. 6]. Синергетичні ідеї були б корисні в кримінології як для пояснення причин злочинної поведінки, так і для організації систем профілактичного та запобіжного впливу на злочинність.

Для пояснення причин злочинності може виявитися корисним також використання кримінологією синергетичного принципу підпорядкування. У синергетиці даний принцип означає, що складну задачу можна звести — без ризику впасти в спрощення — до вирішення невеликого числа змінних («параметрів порядку»), які визначають всі інші. У пізнанні причинного комплексу злочинності дуже важливо було б знайти ті узагальнюючі показники, що відіграють в системі названого комплексу головну, визначальну роль.

Визначення проблем запобігання злочинності, особливо її стійким організованим формам, значно збагатить ідея синергетики про процеси самоорганізації та шляхах впливу на ці процеси ззовні.

Синергетичний підхід може бути покладений в основу і для принципово нової концепції запобігання злочинності в цілому. Так, синергетичні уявлення дозволяють пояснити, чому нерідко дуже сильний зовнішній вплив на систему виявляється набагато менш ефективний, ніж у тисячу разів більш слабкий, і навпаки. Згідно з традиційними підходами керуючий вплив на що-небудь залежить головним чином від величини витрачених енергії і зусиль. Але насправді він має бути не стільки сильним, скільки резонансним, тобто максимально погодженим з властивостями керованої системи. Як відомо, прагнення до граничної керованості, централізації, насильницької переробки всього і вся вже привели наше суспільство до глибокої системної кризи. Зусилля влади виявилися марними, так як йшли всупереч з тенденціями саморозвитку суспільства.

Викладене свідчить, що синергетика має потужний епістемологічний потенціал в кримінології. Такий методологічний підхід уявляється найбільш вдалим і для комплексних кримінологічних досліджень, і для вивчення та вдосконалення системи запобігання злочинності як самостійного напрямку соціальної реакції на злочинність.

Список використаних джерел:

1. Венгеров А. Б. Теория государства и права: учеб. [для юрид. вузов]. 8-е изд., стер. М.: Издательство «Омега-Л», 2011. 607 с.
2. Джужа О. М., Орлов Ю. Ю., Калюжний Р. А. Щодо можливості вивчення правових явищ з позицій синергетики. *Право і суспільство*.

Вип. 2: Наук. журнал/ Гол. ред. М.В. Корнієнко. — Дніпропетровськ.: 2009. С. 3-12.

3. Лукашевич С. Ю. Синергетична методологія в сучасній кримінології// Сучасні стратегії запобігання і протидії злочинності в Україні (пам'яті професора І. М. Даньшина). Ч. I.: Теоретичні засади української кримінології: Матеріали X міжвузівської наукової студентської конференції з кримінології та кримінально-виконавчого права, Харків, 25 листопада 2011 р. / За заг. ред. проф. В. В. Голіни. Х.: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого»,. 2012. С. 12-15.